

5. SÖZ WE SÖZ BÖLEKLERİ

a) ASYL SÖZ WE GOŞULMALAR

85-nji gönükmä. Hekaýajygy okaň. Has gara ýazylan sözlerdäki goşmak (+) belgisiniň sag we çep tarapyndaky bölekleriň haýsynyň many aňladýandygyny, haýsynyň many aňlatmaýandygyny aýdyň.

ENE

Meniň garry enem bar. Ol ýetmiş **ýaş+ynda**. Enem köp erteki **bil+ýär**. Bir gün ýoldaşym meniň ýanyma gel + di.

Enem **biz+e** erteki aýdyp **ber+di**.

Biz ene+miň aýdan **erteki+lerini** hezil edip **diňle+dik**.

Ýoldaşym enemden hoşal **bol+dy**.

86-nji gönükmä. Okaň. Has gara ýazylan sözleri göçürüp alyň we olaryň many aňladýan hem many aňlatmaýan bölegini aýdyp beriň

AŞGABAT ŞÄHERI

Aşgabat **şäheri** Türkmenistanyň **paýtagtydyr**. Ol

soňky **ýyllarda** gün-günden gözelleşýär. Täze-täze, gelşikli **jaýlar** salynýar. onuň köçeleri abadanlaşdyrylýar, giňeldilýar. **Akylyňy** haýran edýän seýilgähler **gurulýar**.

Ýakynda bina edilen Türkmenbaşynyň Ruhýet köşgüni **görmäge** göz gerek.

Bularyň **hemmesi** Beýik Serdarymyz Saparmyrat Türkmenbaşynyň **atalyk** aladasy bilen amala aşyrylýar. Biz mähriban **Serdarymyza** guwanýarys. Oňa berk jan **saglyk** we uzak ömür arzuw edýäris.

Ýokarky hekaýanyň mazmuny boýunça aşakdaky başlanan meýilnamany depderiňize doly ýazyň.

Meýilnama:

1. *Aşgabat niraniň paýtagty?*

2.

3.

4.

Öwgi sözüniň manysyny sözlükden owreniň.

Sözleriň özbaşdak many aňladýan bölegine asyl söz diýilýär. Özbaşdak many aňlatmaýan bölegine goşulma diýilýär.

Meselem: *iş-le, iş-den, ädik-çi, ädik-li.*

Coşulma asyl sözlere goşulyp ulanylýar.

Meselem: *demir -demirci, demirden.*

87-nji gönükme. *Şygry labyzly okaň. Has gara*

ýazylan sözleriň asyl bölegini we goşulmasyny aýdyp beriň

WATANYMA BUÝSANÝAN

Garaşsyzlygyn **alan**

Watanyma buýsanýan.

Adyl **Serdarly** bolan,

Watanyma buýsanýan.

Uly namysly-arly,

Ýakyn-ýatdan dost-ýarly,

Bagy-bakjasy barly

Watanyma buýsanýan,

Bag diýseň, bagly **bolan**,

Dag diýseň, **dagly** bolan,

Güneşi çogly bolan,

Watanyma buýsanýan.

Alla nazaryn **salan**,

Ady **äleme** dolan,

Baky Bitarap bolan,

Watanyma buýsanýan.

Nazar Gullaýew. Adyl sözüniň manysyny sözlükden öwreniň.

88-nji gönükme. Bu sözleriň asyl sözi bilen goşulmasynyň arasynda goşmak goýup göçüriň.

Suwçy, suwly, suwuň, suwuk, suwa. Halyçy, halynyň,

halylar, halydan, halyny. Kitaply, kitaplar, kitapdan. Mekdepeden,

mekdepler. Alýar, aldy, algy, almak, aljak.

Nusga: suw+çy, suw+ly, suw+uň, ...

89-nji gönükme. Hekaýajygy okaň. Has gara ýazylan sözleri göçürüp alyň. Olaryň asyl sözünü we goşulmasyny aýdyp beriň

OBANYŇ GELŞIGI

Meýdanyň ot-çöpi eýýäm gurap giden-de bolsa, **obany** ikä **bölyän** giň ýabyň raýyşlary gök çäýrlykdy.

Obanyň ekerançylygyny **suwa ýakýan** bu ýap **obamyzyň** gelşigidi. onuň iki **gyrasynda** uly-uly toraňnylardyr **söwütler** howalanyp otyrdylar. Günortanyň yssysynda **guşlaryň** hemmesi şu **baglara** **siňýärdi**.

Ýap dolup akýar. **Oglanlar yssyda** salkyn **ýerleri** agtarýar. Sowuk suwuň lezzeti aýry. Oňa bir **girseň**, asyl cykasyň **gelmeýär**.

Raýyş, toraňny sözleriniň manysyny sözlükden öwreniň.

90-nji gönükmä. Göçüriň. Sözleriň asyl sözünüň aşagyna bir çyzyk, goşulmasynyň aşagyna iki çyzyk çyzyň.

Atanyň gyzy ikinji klasda okaýar. Gyzyň ady Gülje.

Güljäniň jorasy şäherde yaşaýar. Şäherli çagalar obamyza gezelenje gelerler.

91-nji gönükmä. Sözləri okaň we olaryň asyl sözünü, goşulmasyny nusgadaky ýaly edip, depderiňize ýazyň.

Kitaply, kitapdan. Ellik, eli, elden, işçi, işde, işli, işsiz, işim, işçiler.
Mallar, malsyz, malyň. Güýz, güýzüne, güýzlük, güýzde. Gurmak,
gurdy, gurýar. Berdi, berýär, berip.

Nusga:

Asyl söz	Coşulma
Kitap Kitap	-ly
	-dan

92-nji gönükme. Okaň we sözleri nusgada görkezilişi ýaly edip, depderiňize göçürň,

Suw, top, suwçy, çörek, ogul, çörekçi, suwly, galam, göz, orakçy, depder, el, ýürek, bar, depderli, ellik, bardy, goş, düz, ýürekden, düzüp, goşýar.

Nusga:

Asyl sözler	Goşulmaly sözler
Suw Çörek	suwçy çörekçi

Goşulmaly sözleriň asyl sözünü we goşulmasyny aýdyp beriň.

93-nji gönükme. Okaň we onuň mazmunyna laýyk sözbaşy tapyň.

Biziň **obamyz** pagtaçylyk daýhan birleşigi. Obamyz her ýyl köp pagta **ekýär**. **Daýhanlar** **pagtanyň** bol **hasylyny** ýetişdirýärler.

Şu ýyl olar bu baradaky **tabşyrygy** ýigriminji oktýabra çenli doldurularlar. Pagta **biziň** úly baýlygymyzdyr.

Has gara ýazylan sözleriň asyl sözünü we goşulmasyny aýdyň, Şol sözleriň asyl sözünüň we goşulmasynyň çekimlisi nähili çekimli?

Hasyl sözünüň manysyny sözlükden öwreniň.

Goşulmalar asyl sözleriň çekimlisine görä goşulýar. Eger asyl sözüň soňky bognunda ýogyn çekimli bolsa, oňa ýogyn çekimlili goşulma, inçe çekimli bolsa, inçe çekimlili goşulma goşulýar.

Meselem: *alma-almanyň, suw-suwçy, suwly, gel- geldi, geldiler.*

94-nji gönükmä. *Ýaýyn içindäki goşulmalaryň degişlisini onuň oň ýanyndaky asyl söze goşup, sözlemleri göçürüň.*

Biz(-yň, -iň) okuw(-ymyz, imiz) ir(-dan, -den) baş(-lanýar, -lenýär). Men ir(-dan, -den) tur(-up, -üp) el-ýüz(-umy, ümi) ýuw(-ýaryn, ýärin).

Ertir(-lik, -lyk) edinýärin. Mekdep öý(-ümizden, -umyzdan) uzak däl. Men öz köçämize çyk(-yp, -ip), ýoldaşyňa garaş(-ýärin, -ýaryn).

Ol gel(-enden, -andan) Soň, biz bile gid(-ýarys, -ýäris).

Nusga: *Biziň okuwymyz irden başlanýar.*

Ýokarky ýazgynyň mazmunyna laýyk sözbaşy tapyň.

mekdep

95-nji gönükmä. *Okaň. Has gara ýazylan sözleriň asyl sözüni we goşulmasyny hem-de olaryň goşulmasyndaky çekimlileriň inçe ýa~da ýogyn bolmagynyň sebäbini aýdyň.*

TÜRKMEN KÖLI

Yaşa, beýik **Serdarym,**

Geljege hak seredýän.

Ilim **suwsuz** kösenmez,

Türkmen kölün döredýän.

Daşoguzdan, **Lebapdan**

Akyp **geler** zeý suwlar.

Guýar türkmen kölüne,

Ýaýnar **ördekler**, guwlar.

Kölüň süýji suwundan

Içer **çölüm**, takyrym.

Ýaşa, beýik Serdarym,

Güllär Altyn **asyryň**.

Barha artar baýlygym,

Mes bor ekinim, **malym**.

Türkmen köli-bal **köli**

Ýaşa, beýik Serdarym.

Pagta, bugdaý kân biter,

Solmaz bagy-bossanym.

Serdaryňa, kölüne

Guwan, **Türkmenistanym!**

G.Çöliýew

96-nji gönükmä. Magtymgulyň «Geçip barar» diýen goşgusy esasynda aşakdaky soraglara jogap ýazyň.

Soraglar:

1. Magtymguly «Geçip barar» goşgusynda: «Eý ýaranlar» diýip, kime ýüzlenýär?
2. Şahyr synasyndaky *derdine näme tapylmaýandygy harada gürrüň edýär.?*

97-nji gönükmä. Bu sözlerden ýogyn çekimlisi bolanlary biraýry, inçe çekimlisi bolanlary biraýry göçürüň.

Halyçy, gözüm, üzümçilik, ekin, çörekçi, towşanjyk, tilkiler, galamly, galamdan, depeler, baýyrlyk, otçulyk, telpeksiz, köwüşli, berdi, goýunlar, ýazyp, gülüp, oturgyç, ekmek, mekdepeden.

Sözleriň asyl bölegini we goşulmasyny dilden aýdyp beriň.

98-nji gönükme.. Okaň. Has gara ýazylan sözleri göçürüp alyň. Olaryň asyl sözünü we goşulmasyny aýdyp beriň

ÝOWARDA

Dynç **güni** biziň **mekdebimiziň** okuwçylary ýowara **çykdy**. Olar demir **böleklerini** ýygnamaga **gtdiler**.

Birnäçe **okuwçy** mekdebiň howlusyny arassalady, **agaçlaryň** düýplerini ýumşatdy. Bu işde ikinji **klasyň** okuwçylary has tapawutlandy. Olar **beýlekilere** görelde **boldy**.

99-nji gönükme.. Aşakdaky ýazgyny okaň we biliň. Has gara ýazylan sözlere üns beriň

SAPARMYRAT TÜRKMENBAŞY

Biziň Watanymyz Türkmenistan. Ol **1991-nji** ýylda Garaşsyz döwlet **boldy**. Onuň ilkinji Prezidenti Saparmyrat Ataýewiç Nyýazow. Halk Saparmyrat Nyýazowa uly hormat **goýýar**. **Ony halkymyz** Saparmyrat Türkmenbaşy diýip **atlandyrýar**.

Prezident sozüniň manysyny sözlükden öwreniň.

100-nji gönükme. Okaň we nokatlara derek nähili goşulmalaryň goşulmalydygyny aýdyň.

Serdar uçar... uçjagyna begenýärdi. Onuň bulutlaryň depesini, göm-gök asman... göresi gelýärdi. Uçar ýokary

göteril... başlady. Ol birneme caýkanýardy. Şonda-da ýolagçy... arkaýyn otyrdylar. Serdar gorkman, aýna... daşaryk seredip başlady.

Ýokarky ýazgynyň mazmunyny öz sözleriňiz bilen aýdyp beriň.

101-nji gönükme. Sözleri okaň we goşulmasyz asyl sözleri biraýry, goşulmaly sözleri biraýry göçüriň.

Agaç, igde, agaçly, agaçlar, arça, arçaly. Gül, Gülje, ädik, jorap, galam, joraply, ädikçi, galamsyz, suw, ot, ekin, ekinçi, ekinlik, suwçy, suwly, otluk, kitap, kitaply.

Nusga: / . Agaç, igde, ... 2. Agaç-ly, agaç-lar ...

102-nji gönükme. Bu asyl sözleriň sonuňa degişli goşulmalar goşup, hersini bir sözlemde ulanyň we depderiňize ýazyň.

Baýyr, üzüm, suw, depder, sazак, jorap, göle.

Nusga: *Biziň obamyzyň ilersi baýyrlyk.*

Ýokarky asyl sözlere goşan goşulmalaryňyzy aýdyp beriň.

Turkmenkultur.com